

МИТНА ЗЛОЧИННІСТЬ: ПОНЯТТЯ ТА СТРУКТУРА

Митна злочинність — відносно нове поняття в правовій науці України. Більш того, воно й досі не зустрічається в термінології та законодавчих актах нашої держави. Але завдяки ретельному аналізу стану, тенденцій та динаміки злочинів, що були скоєні в специфічній сфері державної діяльності — митній справі, повинно було об'єктивно виникнути як наукове поняття, а й згодом, на наш погляд, знайти своє місце й у законодавстві та практиці його застосування. З одного боку, це обумовлюється зростанням частки цього виду злочинів у структурі злочинних діянь, що скоюються в Україні (та в інших країнах), а також особливістю кримінальної, криміногенної та криміналістичної характеристик цих видів злочинів. Крім того, не слід забувати про стабільне існування цих злочинів протягом багатьох епох, незважаючи на те, що їх характеристика постійно змінювалася як змінювалася їх суспільна оцінка. Довгий час сукупність дій, що порушували моральні, етичні та інші аналогічні погляди щодо дотримання порядку зовнішньої торгівлі між державами, племенами та іншими видами об'єднань людей, у тому числі, в порядку «мовчазної торгівлі», що існувала на шляху первісного людського суспільства, знаходили відповідну негативну оцінку з боку суспільства. Історичні та літературні джерела надають багато прикладів дуже суворого ставлення суспільства до осіб, які скоїли ці поступки. З виникненням та розвитком правового регулювання суспільних відносин це поняття набрало правового значення. Тобто поняття «митна злочинність» народжено певними об'єктивними та суб'єктивними обставинами, по-перше, існуючою суспільною практикою, по-друге, воно повинно нести відповідне смислове навантаження. Адекватне його розшифрування потребує застосування спеціальної методики прийомів, засобів та заходів, які рекомендуються новою соціальною наукою — герменевтикою. Слід відмітити, що підставою її створення була необхідність тлумачення біблійних текстів, творів юристів й письменників та інших джерел, але зараз сфера її дії досягла й правової науки. Ю. М. Оборотов стверджує, що герменевтика може забезпечити визначення та розуміння базових правових цінностей. Для кримінології та митної справи однією з них є поняття «митна злочинність», оскільки воно складається з двох ключових слів «злочинність» та «митна». Базове слово — «злочинність», друге визначає сферу застосування цього поняття. Однак перше поняття є також динамічним, а не статичним. В. М. Дрьомін [1] справедливо зазначає, що «злочинність, наприклад в США або Швеції, не ототожнює злочинність в Ірані або Китаї». Але ця динаміка залежить не тільки від загального погляду законодавця тієї чи іншої країни на визнання певної частини суспільно небезпечних діянь злочинами, але й від його ставлення до визнаних такими у відповідній сфері або галузі державного життя. Тобто зміст поняття «митна злочинність» розкривається, по-перше, шляхом розуміння напрямків

кримінальної політики держави, по-друге, розуміння напрямків її митної політики. Аналізуючи основні напрямки кримінальної політики сучасної України за ступенем узагальнення, можна виділити загальні та спеціальні напрямки. До загальних відносяться такі: 1) докорінна перебудова кримінального законодавства, що полягає в приведенні його у відповідність до нових суспільних відносин; 2) формування правової держави, в тому числі в частині, що стосується кримінального права; 3) встановлення оптимального співвідношення кримінально-правових та інших правових заходів боротьби з правопорушеннями, що забезпечують ефективність цієї боротьби в нових соціально-економічних умовах. До спеціальних заходів відносяться: 1) декриміналізація діянь, що раніше визнавалися злочинами; 2) криміналізація діянь, що раніше не визнавалися злочинами; 3) депеналізація діянь, тобто скасування окремих видів покарань або пом'якшення суворості покарань за окремі види злочинів; 4) пенелізація, тобто встановлення більш суворих покарань, або посилення суворості покарань, або скасування менш суворих видів покарання; 5) зміна та уточнення норм загальної та особливої частин кримінального законодавства; 6) боротьба з організованою злочинністю та корупцією.

З іншого боку, на зміст поняття «митна злочинність» впливає митна політика держави. Не треба думати, що вплив такої важливої частини державної політики, як митна політика, обмежується лише сферою митної справи. Цей вплив розповсюджується на значну частину суспільного життя нашої держави. Законодавець визначив у ст. 3 МКУ митну справу як порядок переміщення через митний кордон України товарів і транспортних засобів, митне регулювання, пов'язане з встановленням податків і зборів, процедури митного контролю та оформлення, боротьбу з контрабандою та порушенням митних правил, спрямовані на реалізацію митної політики України [2].

Не зупиняючись на критичному ставленні до цього поняття, оскільки справою не може бути «порядок переміщення через митний кордон», а може бути лише діяльність щодо встановленого порядку, а також й те, що в цій статті не згадані інші важливі сфери митної справи — інформаційне, підприємницьке, міжнародне співробітництво та інші, які вже чітко визначилися, та й ті, що тільки народжуються. Треба погодитися з думками провідних вчених у галузі митного права С. В. Ківалова, Б. А. Кормича та інших, що здійснення митної політики є перманентним завданням будь-якого державного утворення, але соціальне значення подібної діяльності, її об'єм та зміст постійно змінюються та носять тимчасовий характер. Тобто її вплив на стан суспільних відносин в державі має непередбачений характер, оскільки вона під тиском суб'єктивних та об'єктивних обставин може різко змінювати свої орієнтири, а також форми, методи та заходи їх досягнень. Це стосується також її впливу на визначення кола діянь, що порушують встановлені митним законодавством правила до них з боку держави з подальшим вибором заходів (засобів) їх протидії.

Але, на жаль, чітко визначити кордони, а відповідно й зміст цього впливу на формування підходу держави до діянь, що порушують порядок переміщення товарів (предметів) через її митний кордон, зараз неможливо, оскільки ще

немає загально визначеної думки відносно поняття «митна злочинність», змісту форм та методів її реалізації. Це обумовлюється дуже невдалим визначенням цього поняття у ст. 2 МКУ. Тому після прийняття МКУ й протягом його дії це поняття піддається критиці, бо вважається, що зміст митної політики треба розглядати в залежності від її конкретного напрямку.

При превалюванні фіскальних або регулятивних завдань вона є засобом виконання економічної функції держави. І навпаки, при превалюванні правоохоронних завдань (наприклад за часів СРСР) проведення та реалізація митної політики є запорукою виконання охоронної функції держави, і відповідно, вона носить внутрішній характер. Однак треба мати на увазі те, що в залежності від місця митної системи в структурі держави, а воно не є стабільним (так поширюється передача функції організації митної справи до недержавних структур — Республіка Болгарія, Ангола тощо, однак навряд чи у ближчі роки цей процес стане безповоротним), визначення її призначення та інших факторів, перелік функцій цієї системи, зміст, засоби, методи, заходи їх реалізації можуть зазнати значних змін. Порівнюючи МКУ 1991 та МКУ 2002 років, можна звернути увагу на значне розширення переліку митних функцій в сучасний період (що, насамперед, обумовлене завершенням переходу України у сферу зовнішньоекономічних відносин з адміністративно-командного їх регулювання до ринкового втілення у практику митної діяльності держави міжнародних митних норм, правил і стандартів та впливу значного кола інших суб'єктивних та об'єктивних факторів). Так, у митній системі нашої країни з'явилися інформаційна, регулятивна функції, функція міжнародного співробітництва та деякі нові функції. Слід відмітити, що коливання кола функцій, корегування їх змісту, механізму їх реалізації тощо є й надалі буде об'єктивно обумовленим процесом. Тобто у світі проходить корегування об'єму та змісту історично визначених функцій, форм, методів, засобів та заходів їх реалізації. Навіть при законодавчому визнанні існування традиційно притаманних функцій зі зміною тих чи інших факторів (об'єктивних, суб'єктивних) проходить зміна їх ролі та місця у колі повноважень митних органів. Це є особливістю цієї системи, оскільки тільки вона так адекватно реагує на миттєві потреби держави, різко змінюючи не тільки коло своїх функцій, а й визначаючи головне місце серед них. Слід відмітити, що під впливом різних факторів в одній митній системі проходить суттєва зміна кола функцій, зміна значення окремої з них (навіть за рахунок інших).

Так, наприклад, дуже складний та цікавий шлях у своєму розвитку пройшла митниця Австралії. В Австралії Департамент з торгівлі та митних справ став першим відомством уряду Спільноти, заснованим після оголошення в 1901 р. Австралійського Союзу. З тих пір австралійська митниця, в залежності від мінливих пріоритетів уряду, мала відношення до багатьох міністерських портфельів — з торгівлі, акцизів, бізнесу, споживчих справ, науки, індустрії, комерції, юстиції. У наш час вона знаходиться в системі Міністерства юстиції й митниці, що відображає прагнення уряду забезпечити стійку взаємодію між усіма федеральними агентствами, що відають питаннями виконання законів

та безпеки, й у залежності від завдань органу, якому митна система була підпорядкована, змінювалася. Тому деякі країни, які все більш стурбовані питанням безпеки, вводять митну службу у систему протидії злочинності (США — Департамент внутрішньої безпеки; Канада — Міністерство суспільної безпеки та надзвичайних ситуацій). Але залежність бюджету цих країн від фіскальної митної діяльності практично рівна 1–2 %. Тому це дає можливість використовувати здібності та повноваження митниць виключно для боротьби із злочинністю, причому не тільки із злочинами, безпосередньо пов'язаними із порушеннями правил переміщення тих чи інших предметів через митний кордон держави, але й інших злочинів, пов'язаних із транснаціональною злочинністю. Тому правоохоронна функція митної служби цих країн у цьому контексті набуває головного значення. Більш того, визначення таких напрямків діяльності митної структури пов'язане із значним розширенням повноважень підрозділів цих структур: оперативно-пошукових, використання технічних, психологічних та інших видів заходів, засобів та методів протидії митним правопорушенням.

Деякі автори розглядають митну політику в більш широкому розумінні, до якого окрім правових та економічних засобів впливу на зовнішньоекономічні відносини включаються ще й певні аспекти зовнішньополітичної діяльності держави, її міжнародні зобов'язання, визначаючи головним критерієм відстоювання національних інтересів. У такому випадку здійснення митної політики забезпечує виконання таких функцій, як забезпечення ділового партнерства і співпраці, захист державного суверенітету, економічної та соціальної функції (враховуючи тенденцію взаємопроникнення внутрішніх та зовнішніх функцій) та ряду інших [3].

Для остаточного розуміння впливу митної політики на зміст поняття «митний злочин», сферу його застосування, прийомів та методів боротьби з ними треба мати на увазі, що ще в 90-х роках ХХ ст. намітилась тенденція делегування частини функцій держави щодо проведення митної політики певним міжнародним та наддержавним утворенням, таким як: митні та економічні союзи (NAFTA, WTO, Митний союз Євразійського економічного співтовариства) або таке наддержавне утворення як Європейський Союз.

Митні злочини — це особлива та специфічна група злочинів, тому відносно них кримінальна політика нашої держави вимушена знайти також специфічні, адекватні цим злочинам заходи (засоби, методи) протидії. При цьому кримінальна політика повинна враховувати два фактори: по-перше, специфічність криміналістичної характеристики злочинів, в тій чи іншій мірі пов'язаних з порушенням порядку переміщення товарів (предметів) через митний кордон України; по-друге, стійку тенденцію розвитку — це стрімке переростання митних злочинів з національних у транснаціональні. Ера «човночників» змінилася на еру переміщення крупних партій товару, причому товару стратегічного значення, подвійного призначення, зброї та іншого ексклюзивного товару. Такі незаконні зовнішньоекономічні операції вже під силу лише міжнародним угрупованням, з чітким розподілом ролі та місця кожного учасника. Тому з ураху-

ванням такої тенденції митних злочинів слід додати до вищезгаданого переліку «спеціальних заходів» кримінальної політики ще один правовий захід — це створення на базі міжнародно-правових стандартів, напрямків боротьби з митними порушеннями (у тому числі із злочинами, що визначені в Міжнародній конвенції про взаємну адміністративну допомогу у відверненні, розслідуванні та припиненні порушень митного законодавства від 9 червня 1977 р.). Незважаючи на те, що відповідно до Указу Президента України від 23 травня 2002 р. № 699/2000 наша країна приєдналася до цієї конвенції, законодавець, а тому й правоохоронна практика нічого не зробили, щоб втілити передбачені конвенцією стандарти в кримінальне та кримінально-процесуальне законодавство нашої країни. Більш того, ні в кримінальному, ні в кримінально-процесуальному, ні в адміністративно-деліктному законодавстві досить не врахована загальноновизначена у світовій правоохоронній діяльності термінологія та поняття, що панують у сфері боротьби з митною злочинністю. Так, наприклад, у ст. 1 гл. I «Визначення» розкривається поняття «митне шахрайство», яке зараз використовується законодавцем більшості країн, що ратифікували цю конвенцію. Але законодавець нашої держави, при умові ратифікації Україною Конвенцію про взаємну адміністративну допомогу у відверненні, розслідуванні та припиненні порушень митного законодавства від 9 червня 1977 р., зовсім безучасний до використання цього поняття. Такі зауваження можна віднести до ігнорування нашим законодавцем поняття порушення митного законодавства (п. «б» ст. 1 гл. I Конвенції) та інших понять та термінів, що вже давно знайшли своє місце у деліктному законодавстві значної частини країн — учасників цієї Конвенції.

Але, незважаючи на те, що багато країн об'єдналися у локальні митні союзи ЄС, Євразійської економічної спілки та інші, а це обумовило появу міжнаціонального митного законодавства — МК ЄС 2009 р., МК Євразійської спільноти 2010 р. та інші, які встановлюють спільні митні правила для країн-членів цих союзів, право визначати те чи інше діяння у якості митного злочину лишається за кожним з учасників цього союзу, тому їх деліктне законодавство (кримінальне, поліцейське) при визначенні сфери застосування цього поняття повинне враховувати не тільки загальні тенденції світової митної практики, а й тенденції національної кримінальної політики, яка створюється під впливом різного ряду факторів, у тому числі факторів зовнішнього втручання у життя країни, учасника того чи іншого митного союзу. Це обумовлює необхідність визначити спочатку на науковому, а після й на законодавчому рівні та застосувати відповідно у судовій та адміністративній практиці розуміння поняття «митна злочинність», зміст цього поняття, його склад, стан, географію та динаміку. Такий підхід дає змогу не тільки змінити існуюче уявлення щодо непорушності критеріїв побудови особливої частини Кримінального кодексу України [4] (залежно від об'єкту злочинного посягання), але й змінити погляд на існуючий розподіл повноважень юрисдикційних органів.

Тому, аналізуючи чинне законодавство та практику його застосування, слід зробити висновок щодо існування у структурі злочинності окремої групи зло-

чинів, які об'єднує загальність окремих визначальних елементів об'єктивної сторони. Незважаючи на те, що злочини, які належать до кола «митних», знайшли своє місце у різних розділах особливої частини ККУ, їх об'єднання у самостійну групу злочинів дасть змогу дати щодо них окрему криміналістичну та кримінологічну характеристики, що у свою чергу значно полегшить боротьбу з ними. На наш погляд, критерієм цього об'єднання є загальність таких елементів об'єктивної сторони злочину, як діяння злочину — це переміщення через митний кордон України предметів контрабанди; місце злочину — митний кордон України; спосіб скоєння — переміщення поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю (виключення з цього правила Верховний Суд України зробив у своїй Постанові «Про судову практику у справах про контрабанду та порушення митних правил» від 3 червня 2005 р. № 8 [5] відносно предметів, які вилучено з цивільного обігу або обіг яких обмежено: історичні і культурні цінності, отруйні, сильнодіючі, радіоактивні, вибухові речовини, зброя та бойові припаси (крім гладкоствольної мисливської зброї та боеприпасів до неї), а так само стратегічно важливі сировинні товари, щодо яких законодавством встановлено відповідні правила вивезення за межі України. У п. 7 цієї постанови зазначено, що незаконне переміщення через митний кордон таких предметів без спеціального дозволу є контрабандою і тягне кримінальну відповідальність незалежно від способу переміщення, вартості чи розміру предмета злочину).

На жаль, кількість злочинів, що пов'язані з порушенням правил переміщення предметів через митний кордон України має стійку тенденцію до зростання, однак сучасний стан правової науки ще не може запропонувати ефективних методів їх протидії, бо ще немає єдиної думки відносно того, які злочини охоплюються поняттям «митні», тобто не визначені кордони об'єкту впливу. З одного боку, існують спроби охопити цим поняттям нові, виникнені в останній час злочини, з другого, зі сфери цього поняття вивести деякі злочини, незважаючи на те, що вони здійснюються у митній галузі. У якості прикладу першої спроби можна визначити появу нового кримінально-правового терміна «контрабанда людьми» [6].

Дійсно, в останній час цей злочин набув значного поширення, тому зрозуміла негативна реакція на слабку роботу правоохоронних органів щодо протидії їм. Однак термін «контрабанда» вже має стійке смислове навантаження, яке закріплене світовим правовим визначенням та практикою його застосування. Світове юридичне суспільство, законодавство та судова практика завжди вважали за предмет контрабанди лише товари. Як відомо, Пленум Верховного Суду України вище згаданою постановою від 3 червня 2005 р. № 8 прямо зазначив, що при розгляді як адміністративних справ, так і кримінальних справ про порушення митних правил і контрабанду судам слід користуватися визначеннями основних термінів і понять, що наведені у ст. 1 Митного кодексу України.

Однак не тільки МКУ розкриває зміст поняття «товар». Визначення цього поняття дається і в інших законах України та декількох підзаконних норма-

тивних актах. Серед основних варто назвати Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16 квітня 1991 р. [7], Закон України від 22 грудня 1998 р. «Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну» [8], Закон України від 11 січня 2001 р. «Про захист економічної конкуренції» [9], Закон України від 13 вересня 2001 р. «Про порядок ввезення (пересилання) в Україну, митного оформлення й оподаткування особистих речей, товарів та транспортних засобів, що ввозяться (пересилаються) громадянами на митну територію України» [10], але жоден з них не визначає людину у якості товару. Більш того, історичний екскурс до розвитку боротьби з контрабандою свідчить, що ніколи людина не була предметом контрабанди. Зусилля митних органів спрямовані на боротьбу з порушенням митних правил, а митні правила встановлюють порядок переміщення товарів, транспортних засобів та інших предметів (ручної кладі, предмети спадщини, майно особистого користування, нагороди та призи тощо), але порядок переміщення людей через державний кордон (а не через митний кордон) регламентується зовсім іншими нормативними актами — Законом України «Про державну прикордонну службу України» [11], нагляд за додержанням якого покладається на підрозділи прикордонної служби, порушення чого тягне відповідальність за ст. 332 ККУ «Незаконне переправлення осіб через державний кордон України».

З іншого боку, деякі злочини, що безпосередньо пов'язані з порушеннями правил переміщення товарів через митний кордон України, чомусь виключаються із кола «митних злочинів». Так, протягом певного часу порушення правил переміщення валюти через митний кордон України не вважалося злочином. З набранням чинності нового Кримінального кодексу України з 1 вересня 2001 р. і до набрання чинності Митного кодексу України, до 1 січня 2004 р., який визнав валютні цінності товаром, діяв Митний кодекс 1991 р., у ст. 15 якого було розмежоване визначення товару та валюти. У цей період судово-слідча практика складається таким чином, що, оскільки валюта предметом контрабанди не визнавалась, кримінальні справи за контрабанду валюти закриті, а судами виносилися виправдальні вироки. Така ж суперечність думок виникла відносно судової перспективи у справах про порушення правил переміщення через митний кордон України енергії — електричної, теплової та інших предметів, що переміщуються трубопровідним транспортом, оскільки визначення поняття цих видів енергії як товару на законодавчому рівні не дається, а у диспозиції ст. 201 ККУ окремо вони не згадуються, в той час, коли в неї є окремий перелік деяких видів товарів (історичні та культурні цінності [12] тощо). Одночасно слід звернути увагу на появу, з одного боку, нових складів злочинів, пов'язаних з порушенням правил переміщення окремих предметів через митний кордон (наприклад, ст. 203-1 «Незаконний обіг дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва», яка встановлює відповідальність за «незаконний» експорт, імпорт цих систем. Або нова редакція ст. 300 ККУ (в редакції від 5 жовтня 2009 р.), ст. 301 (в редакції від 20 січня 2010 р.) та деяких інших статей ККУ, що значно розширюють сферу кримінально-правового захисту дотримання порядку пере-

міщення товарів через митний кордон України). Особливо слід відмітити злочин, передбачений ст. 212 ККУ «Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)», оскільки, як свідчить судово-слідча практика, більшість випадків контрабанди (ст. 201 ККУ) здійснюється лише з метою ухилення (або зменшення) від митних (обов'язкових) платежів, оскільки об'єктивне визначення сфери «митної злочинності» дає підставу для подальшого удосконалення кримінального законодавства, встановлення більш чіткіших критеріїв розмежування злочинів, які об'єднує це поняття з іншими порушеннями митних правил, створює підстави для визначення стратегії боротьби з цим видом злочинності, на підставі якої можна конкретизувати форми, методи, заходи та засоби протидії скоєнню кожного із тих, що належать до цієї групи. Злочинність взагалі, митна злочинність в особливості, окремі митні злочини мають різні закономірності розвитку.

У своїй Постанові Верховний Суд України «Про судову практику у справах про контрабанду та порушення митних правил» від 3 червня 2005 р. № 8 у п. 11 ч. 3 відмітив, що якщо контрабанда була вчинена з метою ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів, необхідних при переміщенні товарів через митний кордон України, вчинене слід кваліфікувати за ч. 1 чи ч. 2 ст. 201 КК України «Контрабанда» і за наявності для того підстав — за відповідною частиною ст. 212 КК України «Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)». Тобто Верховний Суд України не визнав ухилення від сплати митних платежів у якості самостійного складу злочину й запропонував кваліфікувати це діяння за сукупністю зі ст. 201 ККУ, незважаючи на те, які функції виконують митні платежі. До речі, серед фінансистів не має єдиної думки відносно призначення митних платежів. Одна група фахівців вказує на те, що митні платежі виконують дві основні функції: фіскальну та регулятивну. Якщо перша ґрунтується в утворенні грошових фондів, то друга — відображає економічну політику держави, яка через митно-тарифне регулювання та податкові механізми впливає на активізацію міжнародної торгівлі, залучення інвестиційних ресурсів, захист національного ринку, конкурентоспроможність вітчизняного виробництва. Однак більшість фахівців митного права наполягають на тому, що митні платежі є засобом здійснення фіскальної функції митної системи, тому під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів законодавець практично у більшості країн в різні часи змінював своє ставлення до кваліфікації фінансових правопорушень, які були пов'язані з незаконним переміщенням товарів та деяких інших предметів матеріального та інтелектуального виду через митний кордон України. Вважаючи ухилення від сплати митних платежів або митним злочином, або фінансовим порушенням. Тому, це стало підставою для керівників Європейської спільноти створити єдині правила здійснення митної справи для усіх країн ЄС (МК Європейської спільноти 1999 р., МК спільноти 2009 р. тощо), досягнути уніфікації у регулюванні більшості митних відносин, визначити коло порушень митного законодавства, встановити єдину відповідальність за їх скоєння. В розвиток цих прагнень Європейський парламент 10 лютого 2010 р. прийняв

резолюцію «Про поліпшення управління в податкових питаннях» на пленарній сесії в Стразбурзі.

Резолюція торкається питань боротьби з ухиленням від податків, які пов'язані з перетинанням державного кордону. У резолюції зазначено, що неприпустимо поки держави — члени Євросоюзу борються із серйозними економічними і фінансовими проблемами, рівень ухилення від податків складає удвічі більшу суму, ніж увесь бюджет Євросоюзу [13].

Тому злочин, що визначений у ст. 212 ККУ «Ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)», слід віднести до категорії митних злочинів й у разі його скоєння, коли доказати контрабанду неможливо, але таке ухилення пов'язане із порушенням правил переміщення товару через митний кордон України слід кваліфікувати за цією статтею ККУ, не прив'язуючи його до ст. 201 ККУ.

У згаданій резолюції Європарламенту не випадково звертається увага на підвищення рівня соціальної безпеки ухилення від сплати податків при здійсненні зовнішньоторговельних операцій. Але не тільки цей злочин, що належить до «митних злочинів», характеризується високим ступенем соціальної небезпеки. На мій погляд, такої характеристики заслуговують без винятку усі злочини, які об'єднуються одним поняттям «митна злочинність». Але це вже пов'язано не тільки з тою величезною матеріально-фінансовою шкодою для держави, а й особливістю суб'єктивного елемента складу цих злочинів. Скінчилася ера човночників, головним предметом контрабанди яких були товари ширвжитку, фактично була декреміналізована контрабанда вартістю до 434 500 грн (на 2010 рік). Зараз предметом нелегального ввезення в державу і вивезення з неї стають здебільшого наркотичні засоби, зброя, стратегічно важливі сировинні товари, устаткування, технології, шкідливі для навколишнього середовища виробничі відходи, отруйні та радіоактивні речовини, що завдають значної шкоди не лише економіці держави, а й її громадській безпеці, здоров'ю населення [14].

А ці злочини вже неможливо скоювати одноособово. Це під силу лише «колективній злочинній діяльності» [1, 93], що є одною з важливих ознак організованої злочинності. Відомий німецький учений, керівник Інституту кримінології Весторальського університету (м. Мюнстер) Ганс Йоахім Шнайдер у своїй фундаментальній монографії «Кримінологія» звертає увагу ще на такі характерні ознаки організованої злочинності (наведемо цю його думку в скороченні):

1. Організована злочинність задовольняє потреби населення в нелегальних товарах (наприклад, наркотики) і послугах (наприклад, проституція).

2. Організована злочинність здійснює свою діяльність раціонально і плано-мірно. Злочинні дії визначаються виходячи з міркувань незначного ризику і великих розмірів прибутку.

3. Для фабрикації, транспортування і розподілу нелегальних товарів, як і для нелегальних послуг, організуються групи. Така кримінальна група будується на чіткому розподілі ролей.

4. Усі організовані злочинці — професіонали, тобто люди, які живуть за

рахунок своєї злочинної діяльності впродовж тривалого часу, досконало засвоїли техніку здійснення протиправних дій, інколи навіть складні спеціальні засоби.

5. Кожна злочинна група, будь-який синдикат перебуває у чіткому централізованому підпорядкуванні невеликій групі, що здійснює планування, веде пошук можливостей для кримінальних дій, «виважує» ризик, вартість, а отже, і вигідність злочинних проєктів, контролює їх виконання. У цієї керівної групи є широкі міжнародні зв'язки з іншими синдикатами, легальними фірмами і владними структурами.

З огляду на величезні прибутки, що їх набуває організована злочинність, група, яка здійснює планування, має можливість не поспішати у виборі цілей і проведенні операцій [15].

Мною не випадково від визначених Г. Й. Шнайдером семи ознак організованої злочинності наведено тільки п'ять, оскільки саме вони як найкраще розкривають сучасну сутність митної злочинності, побудованої на підставах організованої злочинності. Але митна злочинність — це не просто організована злочинність, це транснаціональна організована злочинність. У п. 2 Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, прийнятої резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 р. (Конвенцію ратифіковано із затвердженням і заявами Законом України від 4 лютого 2004 р. № 1433-IV), визначається, що злочин носить транснаціональний характер, якщо:

- a) він вчинений у більш ніж одній державі;
- b) він вчинений в одній державі, але істотна частина його підготовки, планування, керівництва або контролю має місце в іншій державі;
- c) він вчинений в одній державі, але за участю організованої злочинної групи, яка здійснює злочинну діяльність у більш ніж одній державі;
- d) він вчинений в одній державі, але його істотні наслідки мають місце в іншій державі.

Всім зазначеним признакам відповідають митні злочини, тобто митна злочинність є невід'ємною структурною частиною транснаціональної злочинності.

Більш того, у значній мірі транснаціональні злочини набувають характеру міжнародного злочину. Міжнародний злочин, за думкою Н. А. Зелінської, — це заборонене національним і/або міжнародним кримінальним правом суспільно небезпечне діяння, яке підлягає солідарному кримінальному переслідуванню у рамках міжнародної та/або національної кримінальної юрисдикції [16]. В преамбулі прийнятого 17 липня 1998 р. Статуту Міжнародного кримінального суду відмічено, що «найсерйозніші злочини, що визивають стурбованість усього міжнародного суспільства, не повинні залишатися без покарання та що їх дієве переслідування повинно бути забезпечено як заходами, які застосовуються на національному рівні, так й активізацією міжнародного співробітництва». Про стурбованість міжнародної спільноти свідчать слова преамбули Міжнародної конвенції про взаємну адміністративну допомогу у відверненні, розслідуванні та припиненні порушень митного законодавства відносно поширення

митних правопорушень. В ній стверджується, що учасники цієї конвенції вважають, що порушення митного законодавства становлять загрозу економічним, соціальним та фіскальним інтересам держави та законним інтересам торгівлі, вважається, що протидія порушенням митного законодавства може бути ефективнішою за умови співробітництва між митними адміністраціями.

Практика свідчить, що розслідування значної частини митних злочинів потребує об'єднання зусиль правоохоронних органів значної кількості країн. Достатньо згадати здійснення операції, яка передбачена конвенцією ООН від 15 листопада 2000 р.: п. 4 і ст. 2 вона визначена як «контрольована поставка» та означає метод, при якому допускається вивезення, провезення або ввезення на територію однієї або декількох держав незаконних або таких, що викликають підозри, партій вантажу з відома та під наглядом їхніх компетентних органів з метою розслідування будь-якого злочину і виявлення осіб, які беруть участь у вчиненні цього злочину. МКУ у ст. 317 значно звужує сферу дії цієї операції лише контролем за переміщенням наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

Міжнародні економічні злочини набувають особливої небезпеки [16, 404]. Цей висновок вона обґрунтовує посиланням на новітню судово-слідчу практику. Так, наприклад, визначається, що з'являється все більш доказів зростання ролі організованої злочинності в торгівлі різновидами флори та фауни, що охороняються законом. За оцінкою Міжнародної організації кримінальної поліції (Інтерпол), масштаби цієї незаконної торгівлі уступають за об'ємом тільки фінансовим потокам від незаконного обороту наркотиків.

При існуванні Базельської конвенції 1989 р. про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх усуненню продовжується незаконна торгівля небезпечними відходами. Є повідомлення про те, що при незаконному обороті часто використовується умисне змішування небезпечних і безпечних відходів. Також є випадки, коли масштабне перевезення небезпечних відходів пов'язане з відмиванням коштів і з незаконною торгівлею зброєю. Непоправну шкоду навколишньому середовищу спричиняє нелегальна торгівля речовинами, які розрушають озоновий шар.

Цей перелік митних злочинів, що породжує стурбованість міжнародної спільноти можна й подальше продовжувати, що свідчить про те, що плідна співпраця правоохоронних органів України з аналогічними підрозділами зарубіжних країн потребує приведення змісту ст. 317 МКУ до вимог Конвенції ООН від 15 листопада 2000 р. Вище вже зверталася увага на те, що ця стаття МКУ значно звужує сферу застосування операції «контрольована поставка» у боротьбі з митними злочинами, але ще слід звернути увагу на те, що Конвенція ООН також пропонує державам-учасникам перелік процесуально-оперативних дій при проведенні цієї операції. Так, ст. 20 «Спеціальні методи розслідування», в якій передбачено, якщо не допускається основними принципами її внутрішньої правової системи, що кожна держава-учасниця, у межах своїх можливостей і на умовах, встановлених її внутрішнім законодавством, вживає необхідних заходів для того, щоб дозволити належне використання контролю-

ваних поставок і у тих випадках, коли вона вважає це доречним, використання інших спеціальних методів розслідування, таких як електронне спостереження або інші форми спостереження, а також агентурні операції її компетентними органами на її території з метою проведення ефективної боротьби проти організованої злочинності. Деякі специфічні оперативні слідчі дії, що входять до операції «контрольована поставка», конвенція пропонує провести за згодою заінтересованих держав-учасниць. Так, ч. 4 ст. 20 Конвенції зазначено, що рішення про використання контрольованих поставок на міжнародному рівні можуть за згодою заінтересованих держав-учасниць включати такі методи, як перехоплення вантажів і залишення їх недоторканими, їхнє вилучення або заміна повністю або частково.

Тобто митна злочинність набуває глобальної проблеми, що обумовлює необхідність і швидкої реакції на неї. Це визначає, що національного реагування (шляхом підвищення відповідальності за скоєння митних злочинів, встановлення в ККУ нових складів злочинів, що пов'язані з порушенням правил переміщення товарів через митний кордон, та інші зміни в нашому національному законодавстві, які повинна зробити наша держава у відповідності до вимог ст. 2 ратифікованої Україною Конвенції ООН 2000 р. та інших міжнародних правових документів вже недостатньо. Законодавець повинен визнати особливу небезпеку митних злочинів для державного та суспільного стану. Змінити своє ставлення до визначення разових об'єктів злочинів, що пов'язані з порушеннями митних правил (ст. ст. 194, 201, 203 ККУ та деякі інші — господарська діяльність, ст. 268 та інші, громадська безпека ст. ст. 300 301, громадський порядок та моральність), оскільки всі вони мають єдиний об'єкт посягань — суспільні відносини, що виникають при порушенні правил перетинання товарів (предметів) через митний кордон України, що обумовлює зміну структури особливої частини чинного ККУ.

Необхідність визнання митної злочинності в якості особливої групи злочинів обумовлюється ще тим, що більшість злочинів, що належать до неї, скоюються з прямим умислом. Так, п. 13 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 2 від 26 лютого 1999 р. (Постанова втратила чинність на підставі Постанови Пленуму Верховного Суду України від 3 червня 2005 р. № 8) встановлює, що контрабанда передбачає наявність прямого умислу. Для кваліфікації дій за ст. 70 КК не мають значення мотив і мета їх вчинення, а також чи настали від цього шкідливі наслідки. Тобто це ще один фактор підкреслює митну злочинність не тільки як особливий вид злочинності, а й підвищену небезпеку її складових. Це обумовлює й виникнення особливої системи мір, заходів, засобів та методів боротьби з цією злочинністю. Вище вже згадувалися ті, що передбачені Конвенцією ООН 2000 року, Міжнародною конвенцією про взаємну адміністративну допомогу у відверненні, розслідуванні та припиненні порушень митного законодавства від 9 червня 1977 р. До них слід додати ще й ті, що знайшли своє закріплення в угодах, складених КМУ та ДМСУ з відповідними структурами зарубіжних країн. Це передбачено ст. 19 Конвенції ООН «Спільне розслідування», якою закріплено, що держави-учасниці розгля-

дають можливість укладання двосторонніх або багатосторонніх угод чи домовленостей, в силу яких у зв'язку зі справами, що є предметом розслідування, кримінального переслідування або судового розгляду в одній або декількох державах, заінтересовані компетентні органи можуть створювати органи з проведення спільних розслідувань. Конвенція пропонує проводити деякі специфічні оперативно-слідчі дії, що входять до операції, контрольована поставки за згодою заінтересованих держав-учасниць. Так, у ст. 20 «Спеціальні методи розслідування» Конвенція передбачає: якщо це допускається основними принципами її внутрішньої правової системи, кожна держава-учасниця, у межах своїх можливостей і на умовах, встановлених її внутрішнім законодавством, вживає необхідних заходів для того, щоб дозволити належне використання контрольованих поставок і у тих випадках, коли вона вважає це доречним, використання інших спеціальних методів розслідування, таких як електронне спостереження або інші форми спостереження, а також агентурні операції, її компетентними органами на її території з метою проведення ефективної боротьби проти організованої злочинності. Рішення про використання контрольованих поставок на міжнародному рівні можуть, за згодою заінтересованих держав-учасниць, включати такі методи, як перехоплення вантажів і залишення їх недоторканими, їхнє вилучення або заміна повністю або частково.

Деякі специфічні заходи боротьби із зазначеними злочинами знайшли своє закріплення у нашому національному законодавстві — Митному кодексі України, а саме у ст. 61 МКУ «Огляд територій та приміщень складів тимчасового зберігання, митних ліцензійних складів, спеціальних митних зон, магазинів безмитної торгівлі та інших місць, де знаходяться або можуть знаходитися товари і транспортні засоби, що підлягають митному контролю, чи провадиться діяльність, контроль за якою законом покладено на митні органи», ст. 62 МКУ «Використання технічних та спеціальних засобів для здійснення митного контролю», ст. 318 МКУ «Переміщення товарів під негласним контролем» та інших у багатьох відомчих і міжвідомчих актах тощо.

Тобто специфіка митної злочинності об'єктивно обумовлює пошук і специфічні шляхи протидії їй. Більш того, митна злочинність досить постійно змінюється, як вже було зазначено, під впливом митної та кримінальної політики, тому змінюється (або повинен змінюватися) механізм цієї протидії. А це потребує постійного спостереження за станом, динамікою, структурою та географією цієї групи злочинів.

Література і примітки

1. Дремін В. Н. Преступность как социальная практика: институциональная теория криминализации общества : монография / В. Н. Дремін. — О. : Юрид. л-ра. — 2009. — 616 с.
2. Митний кодекс України від 11 липня 2002 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 38–39. — Ст. 288.
3. Ківалов С. В. Митна політика України : підручник / С. В. Ківалов, Б. А. Кормич. — О. : Юрид. л-ра, 2001.
4. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 25–26. — Ст. 131.

5. Про судову практику в справах про контрабанду та порушення митних правил : постановою Верховного Суду України від 3 черв. 2005 року № 8.
6. Кормич Л. Соціальні наслідки контрабанди «живого товару» (міжнародно-правові аспекти) // Боротьба з контрабандою: проблеми та шляхи їх вирішення : міжвід. наук. зб. — К., 1998. — Т. 10. — С. 324–325.
7. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16 квіт. 1991 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1991. — № 29. — Ст. 377.
8. Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україну : Закон України від 22 груд. 1998 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 11. — Ст. 78.
9. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11 січ. 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 12. — Ст. 64.
10. Про порядок ввезення (пересилання) в Україну, митного оформлення й оподаткування особистих речей, товарів та транспортних засобів, що ввозяться (пересилаються) громадянами на митну територію України : Закон України від 13 верес. 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 1. — Ст. 2.
11. Про державну прикордонну службу України : Закон України від 3 квіт. 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 27. — Ст. 208.
12. Не можна не звернути увагу на те, що диспозиція цієї статті ККУ розмежує поняття «історичні» та «культурні» цінності в той час, коли Законом України від 21 вересня 1999 року «Про вивезення, ввезення та повернення в Україну культурних цінностей» ці поняття об'єднані, й в митній справі існує одне з них — «культурні цінності», що відповідає міжнародним вимогам. Тому й кримінальне законодавство повинне керуватися таким поняттям.
13. Доповідач з питання щодо прийняття вказаної резолюції Еніко Гіорі у своїй доповіді Європейському парламенту зазначила, що Євросоюз зможе рухатися у напрямку до більш справедливої податкової політики, спрямованої на зменшення рівня ухилення від податків при здійсненні міжнародної торгівлі, і тому заважатиме офшорним компаніям, які нині діють в багатьох державах — членах Євросоюзу. Див.: Віллі Фотре. Резолюція Європейського Парламенту: у напрямку до справедливої європейської податкової політики // Митна справа. — 2010. — № 2. — С. 43.
14. Кравченко О. О. Контрабанда / О. О. Кравченко. — Х. : ТД «Золота миля», 2010. — С. 6.
15. Шнайдер Г. Криминология / Г. Шнайдер. — М., 1994. — С. 49–50.
16. Зелинская Н. А. Международные преступления и международная преступность : монография / Н. А. Зелинская. — О. : Юрид. л-ра, 2006. — 568 с.

Анотація

Додін Є. В. Митна злочинність: поняття та структура. — Стаття.

У статті аналізуються стан, тенденції та динаміка злочинів, які скоюються у специфічній сфері державної діяльності — у митній справі, що спричинило появу нового поняття у правовій науці та законодавстві України — митної злочинності. Автор стверджує, що виникнення поняття «митна злочинність» обумовлено певними об'єктивними та суб'єктивними факторами, характеристика яких наведена у статті.

Ключові слова: митна справа, митна політика, функції митної служби, злочинність, митна злочинність, організована злочинність.

Аннотация

Додин Е. В. Таможенная преступность: понятие и структура. — Статья.

В статье анализируются состояние, тенденции и динамика преступлений, которые совершаются в специфической сфере государственной деятельности — таможенном деле, что повлекло появление нового понятия в правовой науке и законодательстве Украины — таможенной преступности. Автор утверждает, что возникновение понятия «таможенная преступность» обусловлено определенными объективными и субъективными факторами, характеристика которых приведена в статье.

Ключевые слова: таможенное дело, таможенная политика, функции таможенной службы, преступность, таможенная преступность, организованная преступность.

Summary

Dodin E. V. Customs crime: concept and structure. — Article.

The article analyzes the state, tendencies and dynamics of the crimes committed in a specific area of government activity — Customs Affairs led the emergence of new concepts in the science of law and legislation of Ukraine — Customs crime. The author argues that the emergence of the concept of «customs crime» due to certain objective and subjective factors, whose characteristics are given in the article.

Keywords: customs, customs policy, the functions of customs, crime, customs crime, organized crime.

УДК 342.951:351.82

В. В. Прокопенко

МІСЦЕ МІЖНАРОДНОГО МИТНОГО ПРАВА У СИСТЕМІ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Практика митного регулювання в багатьох зарубіжних країнах демонструє послідовний відхід від «суверенної законотворчості» митних питань. Національне митне законодавство слідує за принципами міжнародного митного права та тенденціями, що формуються. Більшість країн світу давно усвідомили, що розвиток взаємної торгівлі благо для усіх, а єдині стандарти митного регулювання міжнародної торгівлі — це необхідність. ГАТТ/СОТ, ЮНКТАД, Всесвітня митна організація і інші авторитетні міжнародні організації формують єдині міжнародні стандарти і норми, які суверенні держави не можуть не враховувати при формуванні національних законодавств у сфері зовнішньоторговельного і митного регулювання, навіть не будучи членами вищезазначених організацій. У подібній ситуації універсальні норми міжнародного митного права застосовуються при регулюванні митних відносин як загальновизнані принципи і звичаї міжнародного права, придбавши при цьому пріоритет над національним законодавством.

Окремі аспекти міжнародного митного права як науки міжнародного права, так і в галузевих науках вивчали К. Г. Борисов, В. Г. Буткевич, К. А. Бекашев, В. І. Волова, Б. Н. Габрічідзе, С. В. Додін, А. М. Козирін, Б. А. Кормич, Б. І. Кучер, І. І. Лукашук, В. М. Маліновська, С. М. Перепьолкін, К. К. Сандровський. Ознайомлення з цими роботами, доповідями, статтями дозволяє дійти висновку, що єдина думка відносно місця міжнародного митного права у системі міжнародного права відсутня.

Метою статті є аналіз різних підходів науковців щодо ролі міжнародного митного права у регулюванні правовідносин, пов'язаних з переміщенням товарів, вантажів, осіб через кордони держав та визначення місця міжнародного митного права у системі міжнародного права.

Митне право функціонує у сфері зовнішньоторговельних стосунків, які незмінно мають міжнародний характер. Міжнародний характер відносин перед-